

Olvasás és médiahasználat

TÓTH Máté

Bevezetés

2017 őszén a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projektben lehetőséget teremtett két országos, reprezentatív olvasási és könyvtárhasználati felmérésre a 3–18 éves, valamint a 18 éven felüli hazai lakosság körében. A vizsgálat eredményeiről a *Könyvtári Figyelő* 2018. 1. számában már közöltünk egy gyorsjelentést,¹ amelyben bemutattuk a könyvtárhasználatra és az olvasásra vonatkozó legfontosabb eredményeket, a kutatás módszereit és feltételrendszerét, így erre most nem kerítünk sort. Röviden összefoglalva a legfontosabbakat: 1500–1500 fős reprezentatív mintán kérdeztük meg a hazai 18 éven felüli és 3–18 éves lakosságot az olvasási és könyvtárhasználati szokásairól.² A kutatás eredményeként született óriási mennyiségű adatok további elemzési szempontok érvényesítését teszik lehetővé, ezért – ahogy az első, gyorsjelentésben ígértük – a továbbiakban a részkereskedéseket egy-egy önálló cikkben mutatjuk be.

A kutatás egyik legfontosabb újítása az volt, hogy

kitágítottuk az olvasás fogalmát, és a hagyományos – könyv- és nyomtatott folyóirat-olvasásra vonatkozó – kérdések mellett igyekeztünk képet kapni a digitális formában megjelenő szövegek olvasásáról is. Az olvasói napi menüre vonatkozó kérdésünkre adott válaszokat (azaz, hogy az előző nap folyamán milyen tartalmakat fogyasztottak a válaszadóink) már az előző cikkben bemutattam, a jelenlegi írásban arra keresem a választ, milyen összefüggések mutathatók ki a hagyományos papíralapú könyvolvasás és a televíziózás, valamint a könyvolvasás és az internetezés mennyisége között. A kérdéskör elemzése során bemutatom a televíziónézés és internetezés gyakoriságára vonatkozó adatokat a főbb demográfiai változók szerint, valamint azt, hogy ezeknek a médiumoknak a használata mennyiben befolyásolja a könyvolvasás gyakoriságát.

Ezzel a megközelítéssel a közbeszédben gyakran előforduló sztereotípiáknak, vélt igazságoknak a nyomába eredünk, amelyek gyakran előkerülnek az átlagemberekkel folytatott hétköznapi párbeszéd során is. Ezeket a vélekedéseket jól jellemzik a kutatás során kapott szöveges válaszok is. Egy válaszadó arra a kérdésre, hogy mikor járna könyvtárba, a

következőt mondta: „*ha nem lenne internetünk és 75 tévécsatornánk*” egy másik pedig azt, hogy „*szinte minden fent van a neten, a Google a barátom, nem a könyvtár.*” Nem tisztunk ezen a ponton vitába szállni a válaszadóinkkal, így csak azt állapítom meg, hogy az emberek szemmel láthatóan a tévzésre és az internetezésre is az olvasás „versenyársaként”, olyan helyettesítő tevékenységként tekintenek, amelynek nyomán adódik a – leegyszerűsített – kérdés, hogy vajon ezek erősítik-e, vagy gyengítik-e egymást.

A hazai olvasás- és művelődésszociológiai kutatásokban a médiahasználat és olvasás kérdései jól dokumentáltak. A kétezres éveket megelőző időszakban született elemzések szinte minden esetben kitértek a televíziózás és az olvasás összefüggéseire,³ míg az internetezéssel való összevetés értelemszerűen csak a 2000 utáni időszakban jelent meg.⁴

A televíziózás és könyvolvasás összefüggéseivel kapcsolatosan a jelenlegi ismereteinket elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjának (KMK) olvasáskutatási osztálya által készített elemzések határozzák meg. Nincs lehetőség arra, hogy teljes részletességgel bemutassuk az olvasás és tévénézés közötti valamennyi összefüggést, ezért csak néhány alapvető megállapítás és néhány szakirodalmi forrás felidézésével utalok a kérdéskör jelenleg ismert legfontosabb axiómáira. Az országos reprezentatív olvasáskutatási felmérések mind foglalkoztak a televíziózás kérdésével is, egy ötfokú skálán elhelyezve a válaszadókat a tévénézés mennyisége szempontjából. Nagyon sokat televíziózóknak tekintjük azokat, akik naponta három óránál többet töltenek a képernyő előtt, sokat tévéznek, akik naponta 1–3 órát; közepesen sokat azok, akik hetente többször, de nem minden nap kapcsolják be a tévét. A keveset tévézők azok, akik hetente legfeljebb egyszer, a nagyon keveset tévézők pedig ennél is ritkábban ülnek le a televízió képernyője elé.⁵

A televíziózás mennyisége a szabadidős tevékenységek között folyamatosan nőtt az 1960-as évektől kezdve. Országos időmérleg-vizsgálatokból tudhatjuk, hogy 1963-ban az átlag magyar 0,4 órát, 1972-ben 1,2 órát, 1977-ben 1,5 órát, 1986-ban 1,8 órát, 1999-ben pedig 2,6 órát tévézett.⁶ A sok és a kevés tévzés egyaránt jelezhet kulturális igénytelenséget, és árthat az olvasásnak.⁷ „*Az átlagosnál aktívabb olvasókkal, főleg a keveset tv-zők között, illetve a három középső gyakorisági fokozatban találkozhatunk; a nagyon sok és a nagyon kevés tv-zés egyaránt árt az olvasásnak: mindkettő átlag alatti olvasási aktivitással jár együtt.*”⁸ Szintén kimutatható összefüggés

van az olvasói ízlésszint és a televíziózás mennyisége között. „*Az olvasás gyakoriságának, az olvasói ízlés szintjének emelkedését nemcsak a televíziózás mennyiségi mérséklődése, hanem a legkedveltebb műsortípusok által jelzett minőség színvonalának javulása is kíséri.*”⁹

A gyerekek televíziónézési szokásai szintén egy jól dokumentált terület. Ebben a vonatkozásban azonban korábban nem születtek olyan kutatások, amelyek az egyes korosztályok médiafogyasztási szokásait ugyanazon kérdések szerint, egymással és a felnőttekkel is összevethető formában vizsgálták. A gyerekek médiafogyasztási szokásainak bemutatása kapcsán a hagyományos szociológiai, időmérleg alapú megközelítése mellett a könyvtáros szakirodalomban a szöveges és az audiovizuális tartalmak befogadásának összevetése, a különböző médiumok fogyasztásának lélektani vonatkozásai is megjelennek.¹⁰ A gyermekek különböző korosztályai kapcsán bemutatott tendenciák – hasonlóan a felnőttek televíziózási szokásaihoz – növekvő mennyiségű képernyő előtt töltött óráról szóltak.¹¹ A gyerekek kapcsán is kimutatták azt az alapvető összefüggést, miszerint az olvasó gyerek jellemzően igényesebb televízió műsorokat fogyaszt, illetve hogy a nagyon sokat tévéző gyerekek általában kevesebbet olvasnak, mint akik mérsékelt mennyiséget töltenek a képernyő előtt.

Érdemes megemlítenünk azt is, hogy a KMK által készített kutatásokon kívül is születtek elemző tanulmányok ugyanebben a témában. Ezek közül a Magyar Művelődési Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézete által közzétett, a hazai 14 és 70 évesek körében végzett kutatás eredményei jól reprezentálják, hogy más megközelítések is lehetnek relevánsak a téma tárgyalása szempontjából. Az olvasási szokások és a szabadidő-eltöltés összefüggéseinek összefoglalásaként négy típust azonosítottak. Az aktív kulturális (24%), a tevékeny fiatalos (16%), a békés otthonülő (29%) és a lusta tévénéző (31%) típusba tartozóknak a kultúra-fogyasztási attitűdjeik alapján megjósolhatók mind az olvasási, mind a televíziónézési, mind pedig az internetezési szokásai.¹²

Az internetezés és olvasás közötti összefüggések vizsgálata értelemszerűen újabb terület. Egy-két évtizeddel ezelőtt az internetezéssel kapcsolatosan nem elsősorban annak gyakoriságára, inkább annak tényére kérdeztek rá. Az egy-két évtizeddel ezelőtt feltett kérdések jellemzően egy „*Szokott-e Ön internetezni?*” eldöntendő kérdéssel vizsgálták a témát. 2001-ben a 14 éven felüli lakosok 17%-a használta

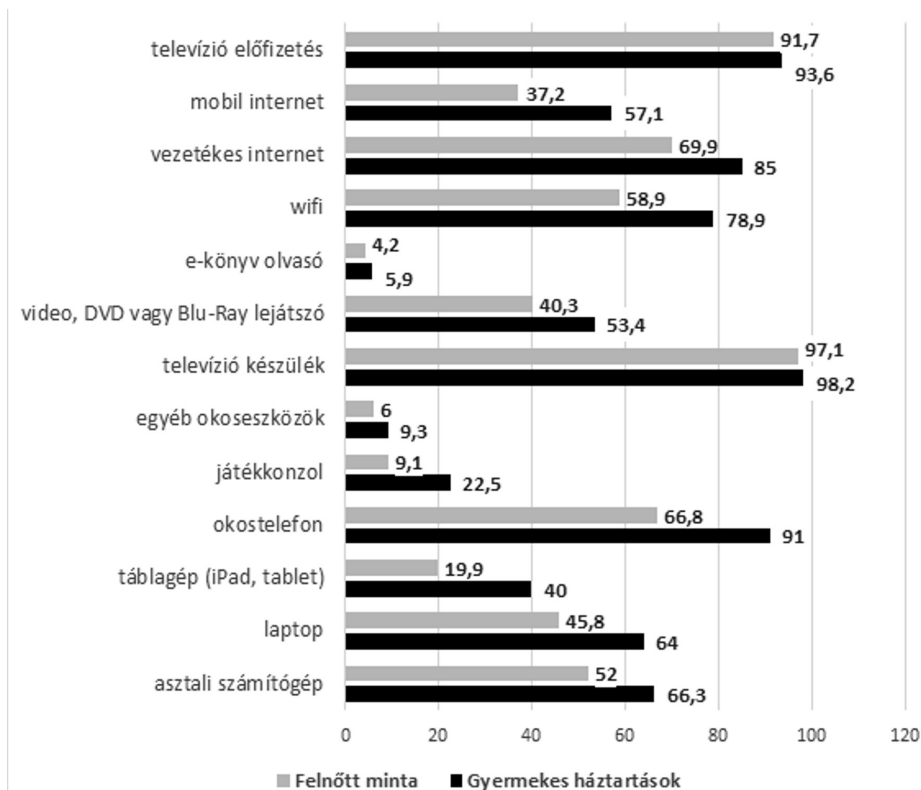
rendszeresen az internetet, közülük a 14–17 évesek a legnagyobb arányban (69%).¹³

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által európai összevetésben közzétett adatok alapján a 16 és 74 évesek körében a 2006-os 41%-ról 2017-re 76%-ra nőtt az internethasználók aránya. A KSH internetezőnek tekintette azokat, akik a felmérést megelőző három hónapban átlagosan hetente legalább egyszer kapcsolódtak a hálózathoz függetlenül a helyszíntől és kapcsolódási módtól.¹⁴ A Magyar Ifjúság Kutatás 2016-ban a 15–29 évesek körében vizsgálta a digitális médiahasználati szokásokat, valamint a médiaeszközökhöz való hozzáférést egyaránt. Ez a kutatás amellet, hogy az elmúlt évtizedekben tapasztalható növekedést számszerűsítette, a főbb társadalmi, demográfiai változók tekintetében is ismertette a fiatal generáció digitális médiahasználatával kapcsolatos trendeket.¹⁵

A legutóbbi reprezentatív, 2005-ös OSZK-TÁRKI közös országos olvasáskutatói projekt pozitív kapcsolatot tárt fel az internetezés és az olvasás gyakorisága valamint az internetezés és könyvtárhasználat között egyaránt.¹⁶

Médiaeszközök

A 2017-ben elvégzett országos reprezentatív kutatásban rákérdeztünk arra, hogy milyen médiaeszközökkel rendelkeznek a válaszadóink a saját háztartásukban. A könyvtárak és az általuk közvetített szolgáltatásoknak részét képezi az információhoz és az infrastruktúrához való hozzáférés, így nagyon fontos tudnunk, hogy az általunk szolgálta lakosság milyen eszközökkel rendelkezik. A médiahasználat előtt a kérdésünk úgy hangzott, hogy „Az Ön/Őnök otthonában a következő médialejtársók, médiaeszközök közül melyek vannak?” A kérdésben nem arra voltunk kíváncsiak, hogy ez az eszköz a saját tulajdonukban van-e, hanem arra, hogy a válaszadóinknak van-e hozzáférése szabadidejükben ezekhez az eszközökhöz. Így a háztárs használataiban lévő okostelefon vagy a vállalat által biztosított laptop esetén is pozitív választ vártunk. A gyerekek esetében erre a kérdésre a szülő válaszolt. Az egyszerűség kedvéért egyetlen diagramon mutatom be a válaszokat, hogy a gyerekes háztartások és a felnőtt minta egymással is összehasonlítható legyen.

1. ábra

Médiaeszközök a háztartásban

Megállapítható, hogy a gyermekes háztartásokban többféle médiaeszközhöz rendelkeznek hozzáféréssel, mint általában a magyar háztartásokban. Televíziókészülék a háztartások 91,7%-ában van, a vezetékes internethez való otthoni hozzáférés a felnőttek körében majdnem elérte a 70%-ot.

A legnagyobb különbség az internet-hozzáférés különböző fajtáiban (vezetékes, vezeték nélküli, mobil) és az internetezésre alkalmas mobil eszközök (okostelefon, laptop, táblagép) birtoklásában van. Mindez könnyen magyarázható azzal, hogy a gyermekes háztartásokban élő felnőttek átlagéletkora alacsonyabb, mint az átlagos 18 éven felüli felnőtteké, és a fiatalok körében jellemzőbb, hogy megtalálhatók a fent felsorolt médiaeszközök.

Televízió gyakorlatilag minden magyar háztartásban van, internet-előfizetésre azonban nem minden családnak van igénye. A televízió és az internet-előfizetések költségét ismerve feltételezhetjük, hogy a televízió preferálása tudatos választás eredménye, amelyet elsősorban a kulturális igényszint és sokkal kevésbé az anyagi lehetőségek befolyásolnak.

Televízió nézés

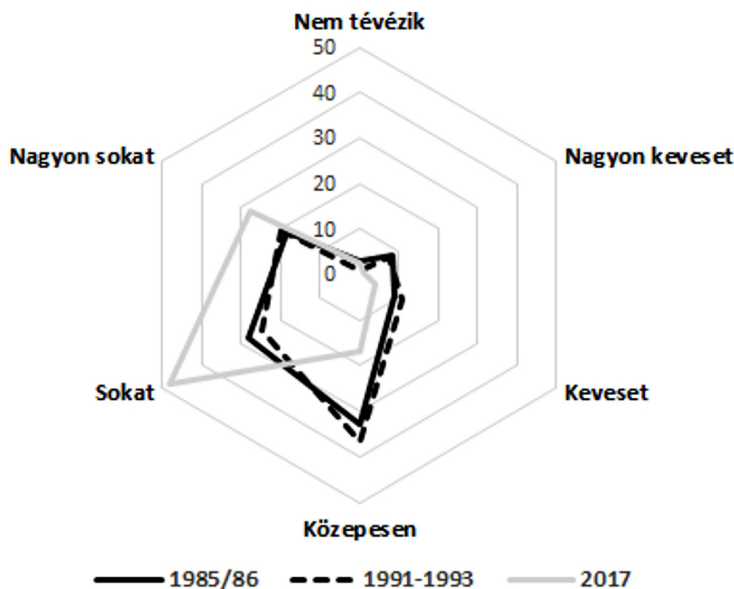
A televízió nézésről is igyekeztünk a korábbi kutatásokban alkalmazottakkal összhangban feltenni a kérdéseinket, hogy összevethetők legyenek az értékek az elmúlt évek eredményeivel. Esetünkben

a legfontosabb a könyvolvasással való összevetés, de előtte látnunk kell, hogy a válaszadók milyen mennyiséget töltenek a televízió képernyője előtt. Az összevetéshez a már korábban ismertetett skálát használtuk, és a szerint soroltuk be a válaszadókat a nem tévézőtől a nagyon sokat televíziózó közötti kategóriák valamelyikébe.

A televíziózás gyakorisága a felnőttek körében

A felnőttek vonatkozásában a korábbi évek olvasáskutatási eredményeit használtuk az összevetés alapjául. Egy pókháló diagramon mutatjuk be a hazai felnőtt lakosság tévénézési gyakoriságában az elmúlt harminc év során bekövetkezett főbb változásokat.

Az 1980-as és az 1990-es évek elejéhez képest a legfontosabb változás a sokat és nagyon sokat televíziózók arányának radikális megugrásában tapasztalható. Előbbi az 1991–93-as adatfelvételekhez képest 24,8%-ról majdnem a duplájára, 48%-ra nőtt, utóbbi 19,8%-ról 27,6%-ra. Ezzel párhuzamosan leginkább a közepesen sokat tévézők aránya csökkent, 36,8%-ról 16,8%-ra, miközben alig maradtak olyanok, akik hetente csak egyszer-kétszer, vagy annál is ritkábban ülnek le a képernyő elé. Előbbi a megkérdezettek 3,9, az utóbbiak az 1%-a. Nagyon kevesen vannak az egyáltalán nem tévézők, de az arányuk majdnem négyszeresére nőtt az elmúlt 25 év alatt (0,7%-ról,

2. ábra

A televízió nézés mennyiségének alakulása 1985 és 2017 között a felnőtt válaszadók százalékában

2,6%-ra). Ez utóbbiak jellemzően azok, akik információéhségüket és szórakozási igényüket egyaránt elsősorban az interneten csillapítják, és sem televíziókészülékre, sem pedig a program előfizetésére nem tartanak igényt.

A tipikus televíziónéző felnőtt

A demográfiai változók szerint vizsgálva a kapott adatokat, bemutatható a tipikus televíziónéző felnőtt. Az eredményeket nem, iskolai végzettség, településtípus és végzettség szerint az alábbi táblázat mutatja be.

1. táblázat

A tévénézéssel töltött idő társadalmi, demográfiai összefüggései a felnőttek körében

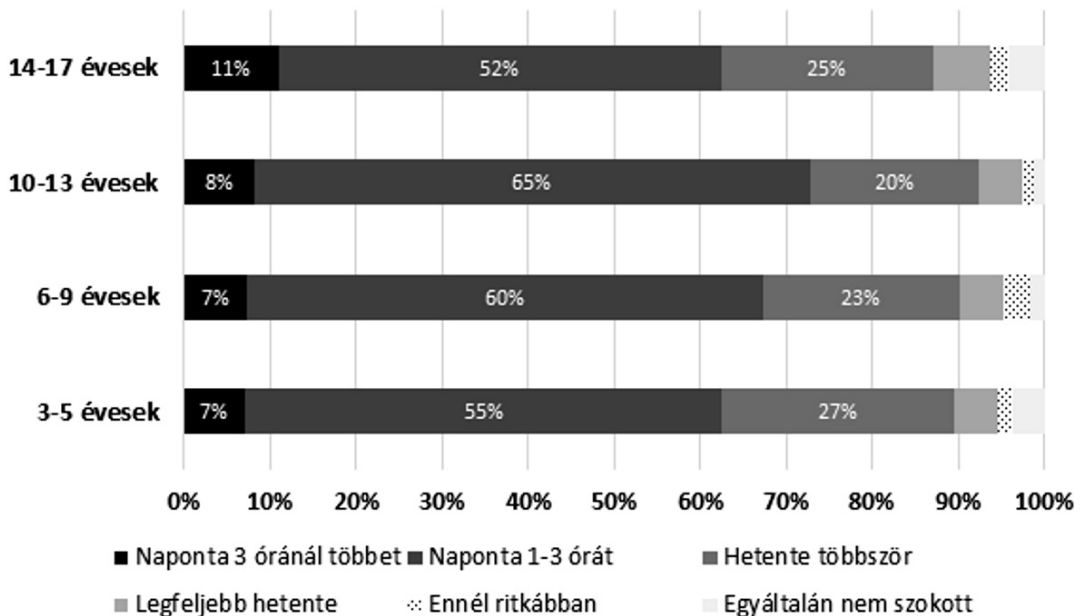
		Naponta 3 óránál többet	Naponta 1-3 órát	Hetente többször (nem minden nap)	Leg- feljebb hetente	Ennél ritkáb- ban	Egyáltalán nem szokott	Össze- sen
Nem	férfi	25%	49%	17%	5%	1%	3%	100%
	nő	30%	47%	16%	3%	1%	2%	100%
Életkor	18-29	13%	42%	24%	13%	3%	5%	100%
	30-39	16%	54%	23%	4%	1%	4%	100%
	40-49	16%	58%	21%	2%	0%	3%	100%
	50-59	23%	51%	18%	4%	2%	2%	100%
	60 fölött	52%	40%	7%	0%	0%	1%	100%
Végzett- ség	Alapfok	39%	45%	12%	2%	1%	1%	100%
	Középfok	21%	52%	19%	4%	1%	3%	100%
	Felsőfok	14%	49%	24%	8%	2%	4%	100%
Telepü- léstípus	Budapest	23%	45%	20%	7%	1%	3%	100%
	Megyeszékhely	27%	48%	18%	3%	2%	2%	100%
	Város	27%	54%	14%	3%	0%	3%	100%
	Község	32%	43%	18%	4%	1%	3%	100%
Régiók	Közép-Mo.	20%	44%	25%	7%	2%	3%	100%
	Közép-Dunántúl	28%	38%	24%	7%	1%	3%	100%
	Nyugat-Dunántúl	27%	61%	9%	1%	1%	1%	100%
	Dél-Dunántúl	33%	49%	11%	1%	1%	6%	100%
	Észak-Mo.	36%	52%	8%	2%	0%	2%	100%
	Észak-Alföld	28%	55%	11%	3%	1%	1%	100%
	Dél-Alföld	35%	45%	16%	2%	1%	2%	100%

A fenti adatok alapján a napi három óránál többet a képernyőre tapadó felnőtt archetípusa egy észak-magyarországi vagy dél-alföldi, községben élő, alacsony iskolázott, idősebb hölgy. A felsoroltak között a nem és a földrajzi elhelyezkedés a legkevésbé, az életkor, valamint az iskolai végzettség a legerősebb befolyásoló tényező. Vélhetően a nyugdíjba vonulás egy olyan pont az emberek életében, amikor a megnövekedett mennyiségű szabadidőt nagyon sokan tévénézéssel töltik ki, különösen az alacsonyabban iskolázottak és azok, akiknek a környezetében a kulturális választék szűkebb (pl. a községekben élők).

A televízió néző gyermek

A gyerekek tévénézési szokásaival kapcsolatosan gyűjtött adatokat korosztályonkénti bontásban mutatom be. Minden más bontásnak is csak életkoronként lenne értelme, az egyes életkorokon belül pedig már nem feltétlenül lenne eléggé nagy a minta arra, hogy további arányokat megállapítva következtetéseket vonjunk le belőlük.

Az általunk meghatározott korosztályok vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy körülbelül a felső tagozatos korosztály ül legtöbbször a televízió képer-

3. ábra

A televízió nézés gyakorisága a 18 éven aluli válaszolók körében

nyője előtt, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy már az egészen kicsiknél is több mint 60% azoknak az aránya, akik minden nap legalább egy órát tévéznek. (Ráadásul erre a kérdésre a kisebbek esetében a felnőttek válaszoltak, akikről inkább a fenti értékek lefelé torzítását feltételezhetjük.) A középiskolások esetében már kezd csökkenni a tévénézés mennyisége, és megközelítőleg a 3–5 évesek szintjére esik vissza. A felnőttekkel való összevetésben a jelenlegi gimnazisták körében jóval kevesebben vannak azok, akik napi három órát töltenek a képernyő előtt.

Az internethasználat gyakorisága

A gyakori internethasználat információra éhes emberre utal. Az erre irányuló kérdésünk így hangzott:

„Milyen gyakran szokott internetet (számítógépen, laptopon, táblagépen vagy okostelefonon keresztül) használni munkaidején kívül?” A válaszlehetőségeket ezúttal nem korábbi felmérésekből vettük át (hiszen húsz évvel ezelőtt ilyen kérdést nem tettek fel), hanem mi magunk próbáltuk meg azonosítani a használat gyakoriságának jellemző kategóriáit. Az világos, hogy a szellemi foglalkozásúak sok esetben állandóan online vannak, ezért hangsúlyoztuk a kérdésben a munkaidőn kívüliséget, tehát azt az időszakot, amely alapján az illető belső késztetéséből és nem a munkahelyi feladatainak végzése céljából fakadó internetezésre vonatkozik.

A válaszadóinknak több mint a fele (összesen 60,2%) legalább naponta egyszer, de inkább többször fellép az internetre. Nagyon kevesen vannak (13,2%), akik

ennél ritkábban, de élnek az internet lehetőségeivel, ami után újra egy igen széles réteg következik (26,4%), akik saját bevallásuk szerint egyáltalán nem szoktak internetezni.

Az internethasználat gyakorisága életkori kategóriánként

Tekintettel arra, hogy a felnőttek és a gyerekek esetében is az életkor volt a legmeghatározóbb befolyásoló tényező az internethasználat gyakoriságát tekintve, a következő diagram együtt mutatja be a gyerekek és a felnőttek válaszait, életkoronkénti bontásban.

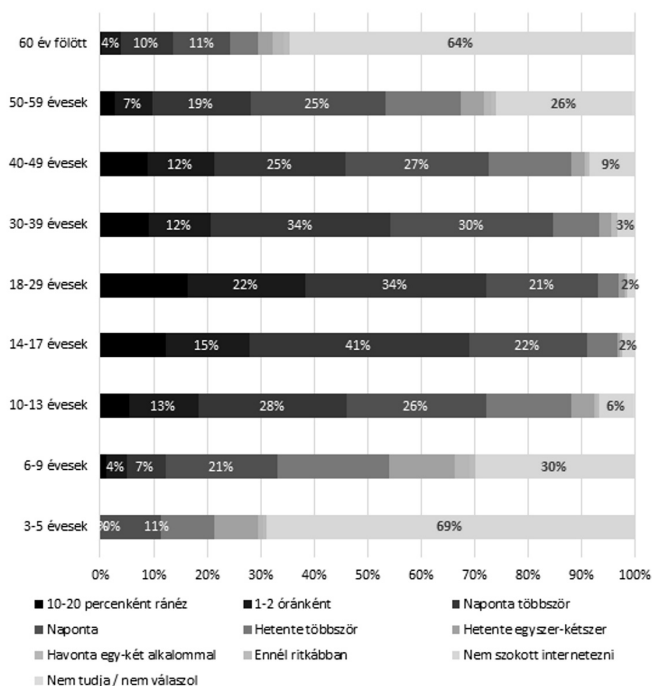
A fenti skálát mi vezetjük be először a hazai olvasás- és könyvtárszociológiai mérések során. Korábban ugyanis nem rendelkezünk ilyen árnyaltságú adatokkal a hazai gyermek és felnőtt népesség internetezési szokásait illetően. Ami első ránézésre is gyönyörűen kirajzolódik a diagramon, hogy a gyerekek esetében az életkor előre haladásával nő az internetezés gyakorisága, a felnőttek esetében pedig az egyre idősebbek felé haladva folyamatosan csökken. Feltűnő, hogy már a 3–5 éves korosztálynál megjelenik az a réteg, amelyik napi rendszerességgel internetezik, míg ebben a korban a gyerekek 69%-ának az életében egyáltalán nincs jelen a hálózat és az azon lévő szolgáltatások. Válaszadóink közül a 60 éven aluliak

jellemzően valamilyen rendszerességgel használják az internetet, de ezt követően – kis túlzással – az óvodások szintjére esik vissza az online jelenlét.

A fenti értékeket összevethetjük a szakirodalomban gyakran idézett X, Y és Z generációkról szóló jellemzésekkel is. Az X generációt (az 1960–1979 között születetteket) követte az Y generáció, (az 1980–1995 között születettek), ezt követi a Z generáció (1996–2010), majd a jelenlegi óvodások, az ún. Alfa generáció (2010 után születettek).¹⁷ A fenti diagramok alapján az internetezés mennyisége tekintetében egyértelműen az Y generációhoz tartozó 18–29 éves fiatal felnőttek vezetnek. Közöttük vannak a legnagyobb arányban azok, akik gyakorlatilag folyamatosan online vannak (16%) és ebben a korosztályban vannak a legkevesebben, akik – állításuk szerint – soha nem szoktak internetezni. Korábbi évek vizsgálataival való összevetésben egyértelmű növekedést regisztrálhatunk minden korosztály esetében.¹⁸

A tipikus internethasználó felnőtt

Ahogy az előzőekben a televíziózással kapcsolatosan is tettük, most is megkíséreljük megtalálni a tipikus internetező felnőtt jellemzőit. Az alábbi táblázat mutatja a főbb társadalmi demográfiai változók szerint a válaszok megoszlását.

4. ábra

Az internetezés gyakorisága az egyes korosztályoknál

2. táblázat

Az internetezés gyakoriságának társadalmi, demográfiai összefüggései a felnőttek körében

		10-20 percenként ránéz (gyakorlatilag folyamatosan online van)	1-2 óránként	Naponta többször	Naponta	Hetente többször	Hetente egyszer-kétszer	Havonta egy-két alkalommal	Ritkábban mint havonta	Nem szokott internetezni	Nem tudja / nem válaszol	Összesen
Nem	Férfi	7%	12%	21%	21%	9%	2%	1%	1%	25%	0%	100%
	Nő	6%	9%	23%	22%	9%	3%	1%	1%	28%	0%	100%
Végzettség	Alapfok	4%	7%	13%	17%	9%	3%	1%	1%	46%	0%	100%
	Középfok	9%	12%	28%	24%	11%	3%	1%	0%	11%	0%	100%
	Felsőfok	8%	16%	33%	25%	6%	1%	0%	1%	10%	0%	100%
Településtípus	Budapest	5%	8%	25%	34%	12%	2%	1%	1%	11%	1%	100%
	Megye-székhely	10%	15%	27%	18%	8%	1%	0%	0%	21%	0%	100%
	Város	7%	12%	21%	15%	6%	4%	1%	1%	31%	0%	100%
	Község	4%	7%	19%	21%	11%	2%	1%	1%	34%	0%	100%
Régiók	Közép-Mo.	5%	7%	25%	30%	11%	4%	1%	1%	17%	0%	100%
	Közép-Dtúl	8%	10%	23%	24%	9%	3%	1%	0%	23%	0%	100%
	Nyugat-Dtúl	11%	16%	33%	14%	7%	1%	0%	0%	18%	0%	100%
	Dél-Dtúl	8%	11%	18%	21%	7%	3%	0%	0%	31%	0%	100%
	Észak-Mo.	2%	7%	19%	15%	6%	1%	2%	1%	46%	0%	100%
	Észak-Alföld	6%	16%	16%	15%	11%	3%	0%	2%	31%	0%	100%
	Dél-Alföld	8%	12%	21%	14%	7%	1%	3%	2%	32%	0%	100%

A nemek között nem regisztrálhatunk nagyon jelentős különbségeket az internetezés gyakoriságát illetően, de életkor, iskolai végzettség, a település típusa és regionális értelemben azonban igen. A legjelentősebb különbségek életkor és iskolai végzettség alapján vannak, elsősorban a nem internetezők arányát illetően. Az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező felnőttek körében több mint négyszeres arányban vannak jelen az egyáltalán nem internetezők a közép- és a felsőfokú végzettségűekhez képest.

A településtípusok vonatkozásában egyértelműen megfogalmazható, hogy a fővárostól a községek felé egyre többen vannak olyanok, akik egyáltalán nem interneteznek, ami alapján megfogalmazható, hogy az internet-penetráció mértéke messze Budapesten a legmagasabb az országon belül. Érdekes azonban, hogy a megyeszékhelyeken élők gyakrabban interneteznek, mint a fővárosiak. A gyakorlatilag folyamatosan online lévők pedig még a kisebb városokban is nagyobb arányban vannak, mint a fővárosban.

A régiók összevetésében az internetet egyáltalán nem használó válaszadók aránya Közép-Magyarországon a legalacsonyabb, Észak-Magyarországon a legmagasabb, de Észak-Alföldön, Dél-Alföldön és a Dél-Dunántúlon is fölülte van az országos átlagnak. A gyakori internetezők aránya a Nyugat- és Közép-Du-

nántúlon a legmagasabb. A gazdaságilag legkevésbé fejlett térségekben a legmagasabb azoknak az aránya, akik egyáltalán nem élnek az internet és a világháló adta lehetőségekkel.

Bár nem kifejezetten témája ennek a cikknek, de a tipikus internethasználó kapcsán röviden utalhatunk a könyvtár- és internethasználat közötti pozitív összefüggésekre is.¹⁹ A gyakorlatilag folyamatosan online jelen lévő használók körében a könyvtári tagok aránya 13,4%, a soha nem internetezők körében pedig csak 4,3%. Ezzel szemben a folyamatosan online jelen lévők körében „csak” 30,1% azoknak az aránya, akik soha nem jártak könyvtárban, a soha nem internetezők között 65,7%. Akinek a könyvtárra igénye van, azok nagy valószínűséggel az internetet is gyakrabban használják.

Televízió nézés és olvasás

A televíziózásra és az internethasználatra vonatkozó alapmegozslások, valamint a korosztályokra jellemző adatok bemutatását követően rátérhetünk a médiahasználat és az olvasás közötti összefüggések vizsgálatára. A kérdés tanulmányozásához a televíziózás és olvasás gyakorisága adatokból készített keresztábrákat használtuk.

3. táblázat

A televíziózás és az olvasás mennyisége közötti összefüggés

Televíziózás mennyisége/ Olvasás mennyisége	Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyed- évenként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott?	Összesen ²⁰
Naponta 3 óránál többet	264	88	41	15	408
Tévénézők %-ában	64%	21%	10%	4%	98%
Könyvolvasók %-ában	35%	20%	21%	15%	
Naponta 1-3 órát	345	236	95	40	716
Tévénézők %-ában	48%	33%	13%	6%	99%
Könyvolvasók %-ában	46%	55%	48%	39%	
Hetente többször	100	78	43	29	250
Tévénézők %-ában	40%	31%	17%	12%	99%
Könyvolvasók %-ában	13%	18%	22%	28%	
Legfeljebb hetente	21	18	9	10	58
Tévénézők %-ában	36%	31%	15%	17%	98%
Könyvolvasók %-ában	3%	4%	5%	10%	
Ritkábban, mint hetente	4	2	4	5	15
Tévénézők %-ában	25%	13%	25%	31%	94%

A 3. táblázat folytatása

Televíziózás mennyisége/ Olvasás mennyisége	Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egy negyed- évenként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott?	Összesen ²⁰
Könyvolvasók %-ában	1%	0%	2%	5%	
Egyáltalán nem szokott	16	11	7	4	38
Tévézők %-ában	42%	29%	18%	11%	100%
Könyvolvasók %-ában	2%	3%	4%	4%	
Összesen	750	433	199	103	1485
Tévézők %-ában	50%	29%	13%	7%	99%
Könyvolvasók %-ában	100%	100%	100%	100%	

A fenti táblázat alapján világosan látszik, hogy nem dőlt meg az az évtizedekkel ezelőtti felállított hipotézis, miszerint a gyakori televíziózás alapvetően negatívan befolyásolja az olvasás gyakoriságát. A nagyon sokat tévézők körében nagyon kis arányban vannak a sokat olvasók. A naponta 1–3 órát a képernyő előtt töltők körében a könyvolvasás gyakorisága megközelítőleg megfelel az országos átlagnak. Az ennél ritkábban tévézők ugyanakkor a magyarországi átlagnál gyakrabban vesznek könyvet a kezükbe.

A szakirodalmi áttekintésben már utaltunk rá, hogy az elmúlt évtizedekben a nagyon ritkán vagy egyáltalán nem tévézők körében szintén alacsonyabb olvasási aktivitást mértek. Ez volt az a nagyon szerény körülmények között élő réteg, amely a televíziókészülék „luxusát” nem engedhette meg magának, a kulturális javak iránti fogékonysága pedig nem fejlődhetett ki. Mostanra gyakorlatilag ez a réteg eltűnt. Mind a médiaeszközökhöz való hozzáférés, mind pedig a televízió-előfizetés estében azt láthattuk, hogy gyakorlatilag mindenki rendelkezik ezekkel, akinek igénye van rá.

A jelenlegi adatfelvételünkben ismét magasabb volt már azoknak az aránya, akik egyáltalán nem néznek

televíziót. Ők azonban vélhetően már nagyobb kulturális tőkével rendelkeznek, akiknek az életében az átlagosnál szintén gyakrabban van jelen a könyvolvasás. Fel kell azonban hívnom a figyelmet arra, hogy a mintában nagyon kis számban vannak azok, akik egyáltalán nem, vagy csak nagyon keveset tévéznek, és minél kisebb az elemszám (38, illetve 15 fő), annál kevésbé megbízhatók a következtetéseink.

Internethasználat és olvasás

Korábban nem voltak olyan kutatási eredmények, amelyek az internethasználat és az olvasás gyakoriságának az összefüggéseit ilyen részletességgel be tudta volna mutatni. Alapvetően a „homo informaticus” jellemzője az állandó információszerzés igénye, amelyhez a nyomtatott és az interneten található források állandó nyomon követése egyaránt hozzátartozik. Az információéhség és a magas kulturális igény szint ugyanúgy feltételezi a gyakori internetezést és a könyvolvasást. Ilyen előfeltevések mellett azt vártuk, hogy azok, akik gyakran interneteznek, azoknál a könyvolvasás is jellemzőbb lesz.

4. táblázat

Az internethasználat gyakorisága és az olvasás

	Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egy negyedéven- ként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott?	Összesen ²¹
10-20 percenként ránéz	53	29	6	10	98
Internetezők %-ában	54%	29%	6%	10%	99%

A 4. táblázat folytatása

	Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyedévenként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott?	Összesen ²¹
Könyvolvasók %-ában	7%	7%	3%	10%	
1-2 óránként	69	57	13	18	157
Internetezőkhöz %-ában	44%	36%	8%	11%	100%
Könyvolvasók %-ában	9%	13%	7%	17%	
Naponta többször	110	125	73	22	330
Internetezőkhöz %-ában	33%	38%	22%	7%	99%
Könyvolvasók %-ában	15%	29%	37%	21%	
Naponta	142	99	49	24	314
Internetezőkhöz %-ában	45%	31%	16%	8%	100%
Könyvolvasók %-ában	19%	23%	25%	23%	
Hetente többször	69	36	16	10	131
Internetezőkhöz %-ában	51%	27%	12%	7%	98%
Könyvolvasók %-ában	9%	8%	8%	10%	
Hetente egyszer-kétszer	14	19	3	2	38
Internetezőkhöz %-ában	37%	50%	8%	5%	100%
Könyvolvasók %-ában	2%	4%	2%	2%	
Havonta egy-két alkalommal	6	5	3	1	15
Internetezőkhöz %-ában	40%	33%	20%	7%	100%
Könyvolvasók %-ában	1%	1%	2%	1%	
Ritkábban, mint havonta	4	3	3	1	11
Internetezőkhöz %-ában	36%	27%	27%	9%	100%
Könyvolvasók %-ában	1%	1%	2%	1%	
Nem szokott internetezni	282	58	33	15	388
Internetezőkhöz %-ában	71%	15%	8%	4%	98%
Könyvolvasók %-ában	38%	13%	17%	15%	
Összesen	749	433	199	103	1484
Internetezőkhöz %-ában	50%	29%	13%	7%	99%
Könyvolvasók %-ában	100%	100%	100%	100%	

A táblázatban érdemes elsősorban azokra a sorokra koncentrálni, amelyekben nagy elemszám található. Ha a táblázatot alulról kezdjük áttekinteni, először arra lehetünk figyelmesek, hogy a 388 nem internetező között az országos átlaghoz képest magasan felülreprezentáltak a nem olvasók, 71%-uk évente egyetlen könyvet sem vesz a kezébe. Mindeközben a gyakori olvasók aránya messze alulmúlja az országos átlagot (mindössze 4%). Az egyáltalán nem olvasók aránya a naponta többször internetezők körében a legalacsonyabb (33%), a nagyon sokat olvasók aránya pedig azoknál a legmagasabb, akik 1–2 óránként vagy ennél is gyakrabban interneteznek, gyakorlatilag folyamatosan online vannak. A leggyakrabban internetező felnőttek körében az egyáltalán nem olvasók aránya is magasabb, mint az országos átlag. Mindez meglehetősen összetett összefüggésekre utalhat. Egyik oldalról egyértelmű, hogy az internet teljes negligálása nem kedvez az olvasási aktivitásnak. A másik oldalon viszont a gyakori, de nem állandó online jelenlét is az olvasó ember tipikus jellemzője.

Összegzés

A 2017 őszén felvett adatokból a médiahasználat és olvasás összefüggéseire vonatkozó ismereteink alapvetően megerősítették eddigi tudásunkat, miszerint a televízió nézés negatívan, az internethasználat pedig pozitívan hat a könyvolvasás gyakoriságára. Ezeket a leegyszerűsített megállapításokat azonban sikerült számos ponton tovább árnyalni.

Tovább folytatódik a médiaeszközökhöz való hozzáférés kiterjedése. Ma már egyáltalán nem számít luxusnak sem a televízió-, sem pedig az internet-előfizetés. A válaszadóink jelentős többsége rendelkezik tévé-előfizetéssel. Gyakorlatilag eltűnt az a réteg, amelyikben anyagi okokból nem engedhették meg maguknak a televíziót, ezzel szemben megjelentek azok a fiatalok, akik már tudatosan nem tartanak az otthonukban tévékészüléket, és nem rendelkeznek tévé-előfizetéssel sem. Az internet-előfizetés hiánya egy kulturális értelemben lemaradó, alacsonyabban iskolázott, kisebb településeken élő idősebb réteg körében maradt meg.

Míg a 2–3 évtizeddel ezelőtt felvett adatok kapcsán azt mondhattuk, hogy a könyvolvasás a közepesen sokat tévézők körében a legjellemzőbb, jelenlegi adataink alapján ez úgy módosul, hogy a kevesebbet tévézők körében vannak nagyobb valószínűséggel a gyakran olvasók.

Jelenlegi tanulmányunk először gyűjtött olvasásszociológiai mérések során korosztályonként nagyon differenciált adatokat az internetezés gyakoriságáról és az olvasásról egyaránt. Megállapítottuk, hogy a gyakori internetezők körében sokkal kevesebben vannak a nem olvasók, ugyanakkor az állandó online jelenlét és az internet teljes negligálása egyaránt negatívan befolyásolja az olvasási teljesítményt. Az egyáltalán nem internetezők között vannak a legnagyobb arányban azok, akik egyáltalán nem vesznek könyvet a kezükbe.

A 2017-es adatfelvétel nagyon sok olyan területet érintett, amelyek bővebb kifejtése még várat magára; ezeket a jövőben további résztanulmányokban fogom kidolgozni.

Jegyzetek

1. TÓTH Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárhaználási szokásai 2017-ben. Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiből = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 2018. 1. sz. 45–60. p.
2. A kérdőíves felmérések módszertanát és lebonyolítását részletesen bemutatja a Psyma Hungary Kft által készített két gyorsjelentés. A felnőtt lakosság olvasási- és könyvtárhaználási szokásai (Közvélemény-kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében) Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.; A 3–17 éves gyerekek olvasási- és könyvtárhaználási szokásai (Közvélemény-kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében). Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.
3. GEREBEN Ferenc: A felnőtt népesség olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai. Egy reprezentatív országos vizsgálat eredményei. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989.; GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998.
4. NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a Tári és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról = Könyvtári Figyelő, 2006. 52. évf. 1. sz. 31–44. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00058/nagy.html> (letöltve: 2018. május 13.); PÉTERFI Rita: A könyvtárhaználási szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében = Könyvtári Figyelő, 2006. 52. évf. 4. sz. 468–483. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/peterfi.html> (letöltve: 2018. május 13.)

5. GEREBEN 1998. 57. p.
6. Az országos időmérleg-vizsgálatok alapján közölte: GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek) Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2002. 23. p.
7. GEREBEN 1989. 51–55. p.
8. GEREBEN 1998. 57. p.
9. GEREBEN 1989. 53. p.
10. NAGY Attila – KATSÁNYI Sándor: Olvasáslélektan és -pedagógia = Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2002. 51–86. p.
11. NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat kiadó, 2003.; NAGY Attila: Keresik életük értelmét? Olvasás, könyvtár, szocializáció. Budapest, OSZK–KMK, 1991.
12. GYENES Edina: Olvasási szokások. Találkozások a kultúrával 5. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2005. 96–97. p.
13. NAGY Attila 2003, 33–34. p.
14. Rendszeres internethasználók aránya (2006–2017) a 16–74 éves személyek százalékában.
15. BAUER Béla [et al.]: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Ezek a mai fiatalok. Budapest, Új Nemzedék Központ, 2017. http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf (letöltve: 2018. május 13.)
16. NAGY Attila – PÉTERFI Rita, 2006. i. m.; PÉTERFI, 2006. i. m.
17. TARI Annamária: Z generáció. Budapest, Tercium, 2011.
18. Vö. BAUER Béla [et al.] 2017.
19. Vö. PÉTERFI Rita 2006.
20. A tévézők %-ában a táblázat nem tartalmazza a „Nem tudja/nem válaszol” opciót megjelölők válaszait. (Az utolsó oszlop ezért nem adja ki minden esetben a 100%-ot.)
21. Az internetezők %-ában a táblázat nem tartalmazza a „Nem tudja/nem válaszol” opciót megjelölők válaszait. (Az utolsó oszlop ezért nem adja ki minden esetben a 100%-ot.)

Irodalom

A 3–17 éves gyerekek olvasási- és könyvtárhasználati szokásai (Közvélemény-kutatási tevékenység az EFOP- 3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében). Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.

BAUER Béla [et al.]: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Ezek a mai fiatalok. Budapest: Új Nemzedék Központ, 2017. http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_

web.pdf (letöltve: 2018. május 13.) A felnőtt lakosság olvasási- és könyvtárhasználati szokásai (Közvélemény-kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében) Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.

GEREBEN Ferenc: A felnőtt népesség olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai. Egy reprezentatív országos vizsgálat eredményei. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989. 121 p.

GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 228 p.

GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest: Osiris, 2002. 23. p.

GYENES Edina: Olvasási szokások. Találkozások a kultúrával 5. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2005. 96–97. p.

NAGY Attila–KATSÁNYI Sándor: Olvasáslélektan és -pedagógia. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2002. 51–86. p.

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a Társi és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról = Könyvtári Figyelő, 52. 2006. évf. 1. sz. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00058/nagy.html> (letöltve: 2018. május 13.)

NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, 2003. 218 p. <http://mek.oszk.hu/01600/016430/016430.pdf>

NAGY Attila: Keresik életük értelmét? Olvasás, könyvtár, szocializáció. Budapest, OSZK-KMK, 1991. 142 p.

PÉTERFI Rita: A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében = Könyvtári Figyelő, 52. évf. 2006. 4. sz. 468–483. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/peterfi.html> (letöltve: 2018. május 13.)

Rendszeres internethasználók aránya (2006–2017) a 16–74 éves személyek százalékában. Központi Statisztikai Hivatal https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tab1/tin00091.html (letöltve: 2018. május 13.)

TÓTH Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2017-ben. Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiből = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 2018. 1. sz. 45–60. p.

Beérkezett: 2018. május 14.